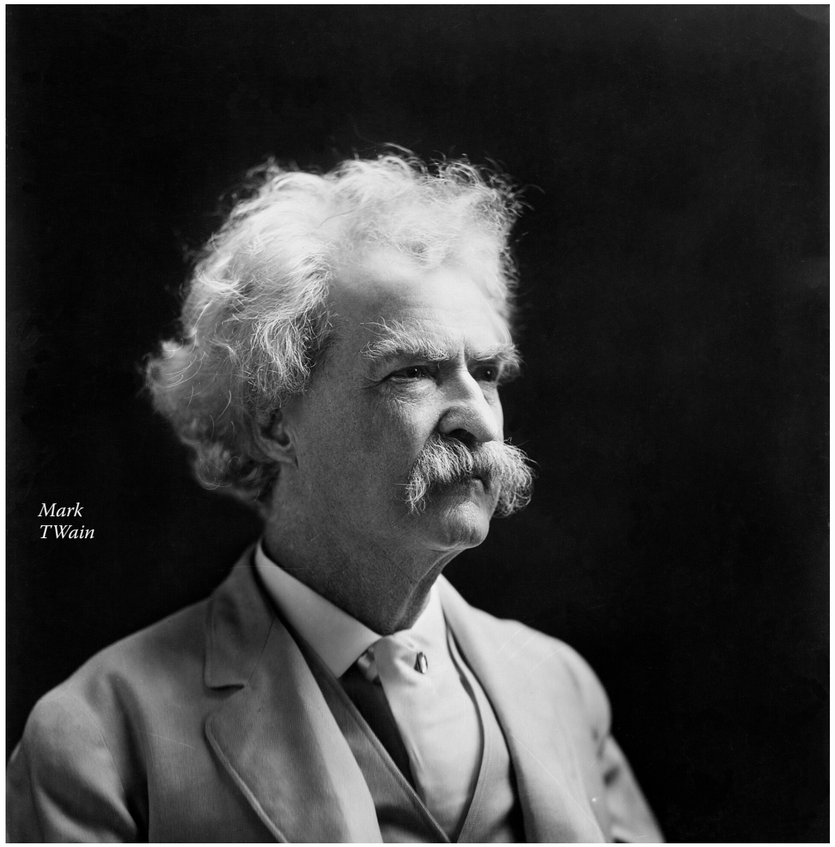
Amerikan Edebiyatı

Sine Aras Akten

Mark TWain

Toplumsal Konumun Estetik Biçimlere Dönüşümü

Edebiyat çoğu zaman bireysel yaratıcılığın en özgür alanı gibi görülür. Oysa hiçbir cümle bütünüyle boşlukta doğmaz. Bir yazarın içine doğduğu ev, duyduğu ilk dil, erişebildiği eğitim, dışlandığı ya da kabul gördüğü çevre, ait olduğu ya da ait olmayı arzuladığı sınıf, yazının görünmeyen damarlarında dolaşır. Edebiyat, yalnızca hayal gücünün değil, aynı zamanda toplumsal konumun da estetik bir biçime dönüşmesidir.

Amerikan edebiyatı bu açıdan benzersiz bir laboratuvar gibidir. Çünkü Amerika anlatısı, başından itibaren özgürlük, hareketlilik, başarı ve kimlik vaatleriyle kurulmuş; fakat bu vaatlerin altında sınıf, ırk, cinsiyet ve kültürel sermaye arasındaki derin eşitsizlikler varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle Amerikan edebiyatını okumak, yalnızca büyük romanları ya da şiirleri okumak değildir; aynı zamanda bir toplumun kimleri merkeze, kimleri kenara yerleştirdiğini, kimlerin sesini zarif bulup kimlerin dilini kaba saydığını, kimlerin acısını evrensel kabul edip kimlerin yarasını *"özel mesele"* olarak sınıflandırdığını da okumaktır.

Edith Wharton'dan F. Scott Fitzgerald'a, Walt Whitman'dan Mark Twain'e, Zora Neale Hurston'dan Richard Wright, James Baldwin ve Toni Morrison'a, Ernest Hemingway'den Sylvia Plath'a uzanan çizgi, Amerikan edebiyatında toplumsal köken ile yazınsal biçim arasındaki ilişkinin ne kadar güçlü olduğunu gösterir. Bu yazarlar geldikleri dünyayı basitçe kopyalamazlar; onu dönüştürür, bazen teşhir eder, bazen aşmaya çalışır, bazen de o dünyanın yarattığı çatlağın içinden yeni bir estetik dil kurarlar.

Edith Wharton, Amerikan üst sınıfını dışarıdan merak eden biri değil, içeriden tanıyan bir yazardır. New York'un eski ailelerinin, salonların, evlilik anlaşmalarının, miras beklentilerinin ve sosyal itibarın dünyasına doğmuştur. Bu nedenle onun romanlarında sınıf yalnızca para meselesi değildir; davranış, suskunluk, görgü, ima ve dışlama biçimidir. *The House of Mirth* ve *The Age of Innocence* (Neşe Evi, Masumiyet Çağı) gibi eserlerde üst sınıf, parıltılı bir sahneden çok, görünmez kurallarla işleyen soğuk bir mekanizmaya dönüşür. Wharton'ın büyüklüğü, ait olduğu dünyayı romantize etmemesindedir. O zarafetin içindeki acımasızlığı, inceliğin içindeki baskıyı, kültürün içindeki sınıfsal şiddeti görür.

F. Scott Fitzgerald'da ise aynı dünya daha kırılgan, daha arzulayıcı ve daha hüzünlüdür. Fitzgerald zenginliği yalnızca sahip olunan bir şey olarak değil, bakılan, özlenen, yaklaşılmak istenen ama hiçbir zaman tam olarak ele geçirilemeyen bir ışık olarak yazar. *The Great Gatsby (Muhteşem Gatsby),* bu anlamda yalnızca Amerikan rüyasının romanı değildir; kabul edilme arzusunun, sınıfsal meşruiyet açlığının ve parıltı karşısında duyulan varoluşsal eksikliğin romanıdır. Wharton'da sınıf içeriden işleyen disiplinli bir düzenken, Fitzgerald'da uzaktan bakılan büyülü ve yaralayıcı bir sahnedir.

Ernest Hemingway'de sınıf daha az görünür, fakat biçimin içine işlemiş haldedir. Doktor bir babanın oğlu olarak görece istikrarlı, eğitimli ve profesyonel orta sınıf çevresinde yetişen Hemingway, sınıfı açıkça tartışmaktan çok, onu davranışa dönüştürür. Kısa cümleleri, duygusal tutumluluğu, soğukkanlı anlatımı ve *"dayanıklılık"* fikri, yalnızca modernist bir estetik değil, aynı zamanda belirli bir erkeklik ve disiplin kültürünün izlerini taşır. *The Sun Also Rises ve A Farewell to Arms* (Güneş de Doğar, Silahlara Veda) gibi metinlerde karakterler çoğu zaman yaralanmış, kaybetmiş, duygusal olarak sarsılmış ama kontrolü elden bırakmamaya çalışan figürlerdir. Hemingway'de sınıf, doğrudan anlatılan bir toplumsal mesele değil; cümlenin omurgasına yerleşmiş bir davranış rejimidir.

Sylvia Plath'ta ise benzer bir orta sınıf kültürel sermaye, bambaşka bir iç gerilime dönüşür. Plath yoksulluğun değil, başarı baskısının, eğitimli çevrelerin, yüksek beklentilerin ve kadın olmanın sınırlandırıcı yükünün yazarıdır. *The Bell Jar (Sırça Fanus) ve Ariel,* meritokratik orta sınıf dünyasının kadın özne üzerinde kurduğu görünmez şiddeti açığa çıkarır. Hemingway'de dış dünyaya karşı disiplin olarak beliren orta sınıf ethosu, Plath'ta iç dünyada çatlağa, parçalanmaya ve sessiz bir isyana dönüşür. Onun şiirinde sınıf, yalnızca olanak değil; aynı zamanda boğucu bir mükemmellik talebidir.

Bu üst ve orta sınıf dünyalarının ardından Walt Whitman'a geçildiğinde Amerikan edebiyatında dil birden genişler, sokağa çıkar, kalabalığa karışır. Whitman'ın matbaa, gazetecilik ve öğretmenlik gibi deneyimleri, onun şiirini aristokratik bir incelikten uzaklaştırıp demokratik bir açıklığa taşır. *Leaves of Grass (Çimen Yaprakları),* yalnızca biçimsel bir yenilik değil, şiirsel temsilin toplumsal sınırlarını genişleten büyük bir jesttir. Whitman işçiyi, bedeni, feribotu, şehri, sıradan insanı şiirin merkezine alır. Onun *"ben"*i yalnızca bireysel bir ben değil, kamusal olanla birleşen kolektif bir sestir.

Mark Twain, bu demokratik genişlemeyi daha alaycı, daha halkçı ve daha keskin bir hatta taşır. Matbaa çıraklığı, nehir pilotluğu ve gazetecilik deneyimi, Twain'in resmi ahlak karşısındaki kuşkucu tavrını beslemiştir. *Adventures of Huckleberry Finn ve The Adventures of Tom Sawyer (Huckleberry Finn'in Maceraları)* gibi eserlerde toplumun *"uygarlık"* dediği şey çoğu zaman ikiyüzlü, komik ya da zalim görünür. Twain'in önemi, halk dilini yalnızca renklendirici bir unsur olarak değil, ahlaki ve anlatısal bir otorite olarak kullanmasındadır. Whitman sıradan insanı şiire yükseltirken, Twain sıradan konuşmayı edebiyatın merkezine taşır.

Amerikan edebiyatında sınıf meselesi siyah yazarlar söz konusu olduğunda ırktan ayrı düşünülemez. Zora Neale Hurston, siyah yaşamı yalnızca baskı ve yoksulluk üzerinden değil; folklor, sözlü kültür, gündelik canlılık ve yerel dil zenginliği üzerinden kurar. *Their Eyes Were Watching God (Tanrıya Bakıyorlardı),* siyah kadın deneyimini yalnızca mağduriyetin değil, arzu, ses, özgürlük ve anlatı kurma gücünün içinden ele alır. Hurston'da dil, topluluğun belleğidir; sınıf ve ırk, yalnızca yara değil, aynı zamanda estetik enerji üretir.

Richard Wright'ta ise bu enerji çok daha sert ve karanlık bir toplumsal kapanmaya dönüşür. Yoksulluk, aile parçalanması ve güneyde siyah bir erkek olarak yaşanan yapısal baskı, Wright'ın metinlerinde doğrudan bir varoluş meselesi haline gelir. *Black Boy ve Native Son (Siyah Çocuk, Yerli Oğul),* sınıf ile ırkın birleştiğinde insanın hareket alanını nasıl daralttığını gösterir. Hurston'da yerel dil canlı bir kültür dünyası kurarken, Wright'ta dil çoğu zaman baskının ağırlığını taşır. Onun edebiyatında sınıf, yalnızca gelir düzeyi değil; korku, öfke ve kapatılmışlık biçimidir.

James Baldwin, Wright'ın toplumsal sertliğini daha içsel, daha ahlaki ve daha ruhsal bir derinliğe taşır. Harlem'de yoksulluk, dinî baskı, aile gerilimi ve dışlanma deneyimiyle büyüyen Baldwin, Amerikan toplumunu yalnızca politik bir yapı olarak değil, insan ruhunu yaralayan bir ahlaki iklim olarak okur. *Go Tell It on the Mountain (Dağlardan Duyur Onu) ve The Fire Next Time (Bundan Sonrası Ateş*), siyah olmanın, yoksul olmanın ve kendilik arayışının iç içe geçtiği metinlerdir. Baldwin'de sınıf, ekonomik mahrumiyetin ötesine geçer; insanın sevme, inanma, konuşma ve kendini kurma hakkını belirleyen bir atmosfere dönüşür.

Toni Morrison ise bu hattın en büyük tarihsel ve estetik derinliklerinden birini açar. Yoksul bir siyah aileden gelip akademik ve editoryal kurumlarla güçlü ilişkiler kuran Morrison, hem alt sınıf siyah yaşamını hem de tarihsel belleği olağanüstü bir yoğunlukla işler. *The Bluest Eye,* yoksulluğun, ırkçı güzellik rejimlerinin ve aşağılanmanın çocuk benliğinde nasıl yıkıcı izler bıraktığını gösterir. *Beloved* ise bu yarayı bireysel psikolojinin ötesine taşıyarak kuşaklararası hafızanın, kölelik tarihinin ve bastırılmış acının romanına dönüştürür. Morrison'da sınıf yalnızca bugünün eşitsizliği değildir; tarihin bedende ve ruhta bıraktığı kalıcı tortudur.

Bu yazarlar birlikte okunduğunda Amerikan edebiyatı, bireysel dehaların yan yana dizildiği bir müze olmaktan çıkar; toplumsal konumların dile, biçime, karaktere ve anlatı tonuna dönüştüğü büyük bir arşiv haline gelir. Wharton'da sınıf zarif bir dışlama düzenidir. Fitzgerald'da ulaşılması zor bir kabul sahnesidir. Hemingway'de disiplin ve kontrol estetiğidir. Plath'ta başarı rejiminin içsel şiddetidir. Whitman'da demokratik genişleme, Twain'de halk dilinin eleştirel gücü, Hurston'da kültürel canlılık, Wright'ta yapısal kapanma, Baldwin'de ahlaki yara, Morrison'da ise tarihsel hafızadır.

Sonuçta Amerikan edebiyatını sınıf ve demografi ekseninde okumak, edebiyatı daraltmak değil; tam tersine onun derinliğini artırmaktır. Büyük yazarlar geldikleri sınıfın basit temsilcileri değildir. Fakat onların cümlelerinde, suskunluklarında, karakter seçimlerinde, seslerinde ve ritimlerinde toplumsal kökenin izleri duyulur. Edebiyat, bu yüzden yalnızca bireysel ifade alanı değil; toplumun en yoğun, en kırılgan ve en kalıcı estetik hafızalarından biridir.